

Dr. Kiss Gyula

Ipari modernizáció és néhány tanulsága a '80-as évek Franciaországában

I.

A második világháború utáni időszak legmélyebb válságát éli át napjainkban Franciaország – írják egyre gyakrabban a francia sajtóban a legtekintélyesebb gazdasági elemzők. Szó sincs túlzásról: a válság nem egyszerűen gazdasági, hanem veszedelmes méreteket öltő társadalmi krízis is egyben. E súlyos probléma hátterének részletes és pontos megvilágítására a cikk nem vállalkozhat, csupán a francia ipar modernizációs törekvéseiről próbál néhány gondolatot vázaltszerűen megfogalmazni – mai tanulság végett.

A 80-as évek elején a modernizációs folyamat serkentésével elérendő cél Franciaországnak az USA-val, Japánnal és az akkori NSZK-val szembeni lemaradásának csökkentése, majd megszüntetése. A francia vezetés ezt létfontosságúnak tekintette, s ez az, ami a „gloiré”-hoz és a „grandeur”-höz közelebb visz – s ez az, amit De Gaulle óta minden becsvágyó politikus leghőbb vágyának tekintett. Azzal természetesen már De Gaulle is tisztában volt, hogy a világpolitikai nagyság visszaállításáról nem lehet szó a grandeur XVIII. századi értelmében, viszont a függetlenség és az erkölcsi nagyság helyreállításával Franciaország mégiscsak visszaszerezheti a világpolitikai egyenjogúságot. Tény azonban az is, hogy a második világháború utáni történelmi fejlődés menete az országot – úgy tűnik hosszú időre – a második vonalba sorolta.

Franciaország számára ipara modernizálása az utóbbi évtizedekben létkérdéssé vált, ha nem akart az ipari államok élmezőnyéből kiesni. A hátrányos változások a 70-es évek elején kezdték hatásukat éreztetni:

az ország ekkor már csak a negyedik-ötödik legerősebb ipari hatalomnak számított. A '60-as években Franciaország még szorosán követte az Egyesült Államokat és Angliát, több ágazatban és termékben még a kontinentális Európa egyeduralkodója volt (repülőgépgyártás, atomtechnológia, nehézszevegypár). A '80-as évek elejére a helyzet tovább romlott, a pozícióvesztés eredetét a '81-es hatalomváltással értelmetlen dolog lenne magyarázni, hiszen itt egyrészt nyilvánvaló történelmi okokról, múltbeli örökségről van szó, másrészt pedig számos olyan tényező együtteséről, melyek elemzésébe e tanulmány nem mehet bele.

Ami az ipar területét illeti, Franciaország e téren is mutatott sajátos „francia jegyeket”, amelyek jól elkülönítik az országot a legfontosabb kontinentális és óceánon túli vetélytársaitól. A dirigista jellegű erőteljes állami beavatkozás, a stratégiai fontosságú és az állami jövedelem oldaláról nélkülözhetetlen iparágakban az állami tulajdon növekvő szerepe, valamint az ipari-tulajdoni eszközkoncentráció védelme – nagyjából ezekben fogalmazhatók meg a második világháború utáni egyre markánsabbá váló „francia jegyek”.

A francia állam részvételének az ipar fejlődésében, korszerűbbé tételében messzire nyúló történelmi gyökerei vannak. E felfogás a colbert-i életműig visszavezethető, s ennek merkantilista szellemű gazdaságfejlesztési és egyben iparfejlesztési tervében központi szerepet játszó nemzetvédelmi törekvés a mai napig fellelhető. Az egymást követő kormányok nélkülözhetetlen szerepet töltöttek be az ipar korszerűsítésének előmozdításában. Így volt ez a második világháború követő újjáépítési tervtől a De Gaulle-i korszak nagy igényű „csúcstechnika”-programjáig – de még korábban Colbert-től Saint-Simonig – is léteztek hasonló tartalmú törekvések.

Ami viszont közös az említett időszakok hasonló törekvéseiben – túl a colbert-i életmű hagyományaihoz való kapcsolódásban – az az, hogy mindig is szorosán kötődtek Franciaország féltve őrzött nagyhatalmi státusához, az ország ambiciózus külpolitikai törekvéseihez.

A lényegyet tekintve, az előbbi alapkérdéseket illetően – az aspirációk és ambíciók szintjén – a '80-as évek sem hoztak változást. Változás következett be azonban – sajnos a romlás irányában – Franciaország világgazdasági pozícióiban, s ennek minden következményével már számolni kellett a '80-as évek elején. Az 1980-82 közötti időszak a francia ipar teljesítményének visszaesését és világpiaci részarányának csökkenését mutatta (az 1979-es 11,7 százalékról 1983-ra 10,2 százalékra csökkent az ipar világpiaci részesedése). Ezzel egyidőben fokozódott a külföldi vetélytársak behatolása a belföldi piacra. Az import volumene 6,2 százalékkal nőtt, miközben az export 1 százalékos szinten stabilizálódott. E három év alatt az ipari beruházások volumene soha nem látott mértékben, 16 százalékkal esett vissza.

A többi fejlett tőkés ország ipara is komoly nehézségekkel küzdött. Közös volt az alaphelyzet: a '80-as évek elhúzódo válsága. E válság minőségileg különbözött a megelőző 30 év konjunkturális ingadozásaitól. Korábban lehetett a túlélésre, az időhúzásra játszani, lehetett várni a fellendülésre. Ezek a lehetőségek most elvesztek, az új helyzet legfőbb jellemzője az elhúzódo strukturális válság, a hanyatló ipari körzetek és a magas munkanélküliség.

A francia megoldások kiemelése céljából vessünk néhány pillantást a brit, a nyugat-német és az olasz ipari modernizáció egyes jellemző vonásaira¹.

Minden egyes ország esetében a korszerűsítés során az iparvállalatoknál közös problémák jelentkeztek: a technológiai fejlesztés igénye,

---

¹ Franciaországnak az Egyesült Államokkal és Japánnal való összehasonlítása a franciaországitól igen eltérő feltételek miatt - elsőszámú hatalom, sajátos fejlődési körülmények - nem olyan szemléletes. Az Egyesült Államok gazdaságának nagyságrendje, minőségi színvonala, teljesítményei, teljesítőképességei folytán önmagában is képes a világgazdaságot befolyásolni. Miután az NSZK - a még említett Nagy-Britannia és Olaszország mellett - a franciáéhoz közel hasonló fejlődésen ment át, célszerű a francia ipari modernizációt ezen említett három ország viszonylatában megnézni.

a vezetés válsága, a nagymértékű elbocsátásokból adódó foglalkoztatási gondok. Az iparszerkezet korszerűsítésének terheit aránytalan mértékben viselték a szakképzetlen, az idegen és az idősebb munkavállalók, ami mindenütt megoldandó társadalmi feszültségekkel járt. A technológiailag élenjáró nagyvállalatok esetleges bukása messzemenően érintette az ipar általános műszaki színvonalát minden országban. Az ipar általános helyzetének kezelésében meghatározóak az illető országok jogi és politikai hagyományai, amiből különbözőségek adódnak. Az NSZK-ban, Franciaországban, Olaszországban, az állammal szembeni elvárás, hogy tanúsítson érdeklődést az állampolgárok jóléte iránt. Az NSZK-ban e célból létezik a „gazdasági alkotmány”, amely a magánszektor gazdasági hatalmának a működését szabályozza. Ezzel szemben Franciaországban és Olaszországban ez az ipar ügyeibe való közvetlen beavatkozással történik. A francia felfogás szerint a kormánynak az ipar stratégiai ügyeiben küldetése van. Az olasz gyakorlatban ezt a funkciót az állami nagyvállalatok látják el.

Az iparra vonatkozó döntések háttérében is ott húzódtak a politikai érdekek. A „politikamentes”, technokrata jellegű, konszenzusos megoldások modelljének legjobban Franciaország felelt meg, s részben a volt NSZK.

A várható és kialakuló félben lévő problémák előrejelzésében a nyugatnémetek vezetnek. A franciáknál nagy elismerésre tarthatnak számot a tárcaközi bizottságok a kormányzati tevékenységek összehangolásában és a döntések meggyorsításában. Az olasz gyakorlatban speciális, az ipar egyes kérdéseivel foglalkozó, nagy szaktudást felhalmozó intézmények működnek.

A nyugatnémet ipari modernizációs intézkedések egyik meghatározó vonása, hogy az ipar nagy érdekcsoportjainak intézményesült együttműködéséből vezethetők le. A volt NSZK világgazdasági pozícióinak megtartásához nagyban hozzájáruló korszerű ipar érdekében korporációs jellegű érdekszövetségeként működnek együtt az állam, a bankok, a vállalatok és a szakszervezetek. A német szociális piacgaz-

daság koncepciójának megfelelően az állam segíti a piaci stabilitás fenntartását, törekszik a piac kiegészítésére, s e járulékos, kiegészítő tevékenységében igen jelentős területet foglal el az ipari célú kutatási és fejlesztési politika.

Ezzel szemben a brit ipar saját értékrendszeréből következően nem helyesli a nyugatnémethez hasonló állami, banki iparvállalati szoros kapcsolatokat. A britek rosszallóan vélekednek a francia képletről is, a francia tárcaközi bizottságokról, a minisztériumok, a bankok, az iparvállalatok közti együttműködési formákról. Angliában egymástól viszonylag elkülönülten működik – és nem is rosszul – a kormányzati, a banki és az iparvállalati szféra. Talán az előbbiekből is következik, hogy az angol ipari modernizáció mutatta a legtöbb törést, szakadást az utóbbi két évtizedben.

Az említett országok közül a politikai váltógazdálkodás leginkább Angliában idézte elő az ipari modernizációs folyamat instabilitását. Jellegzetes, hogy néha véletlen, politikai jellegű momentumok adtak lökést bizonyos korszerűsítő tevékenységeknek: a nemzetvédelem szempontjából fontos vállalatok (pl. Rolls Royce) esetében azonnal beavatkoztak a modernizáció érdekében. Ugyanakkor a kormányzat az ipari modernizációnak a piaci és magánszektoron belüli lezajló megoldásait preferálta.

A francia korszerűsítést különböző típusú intézkedések szolgálták: szektorokat támogató programok, regionális fejlesztési programok, struktúraváltási programok. Szektoriális szinten a racionalizálásra és az állóeszköz-megújításra az állam nagy pénzbeli segítséget adott. Átképzési programok útján biztosították a növekvő ágazatokba történő munkaerő-átcsoportosítást. A stratégiai fontosságú, válságban lévő francia vállalatok külföldi megvásárlását a kormány rendszeresen megakadályozta. A régiók szintjén az állam elsősorban az infrastruktúra korszerűsítését támogatta.

A francia modernizáció beavatkozás-pártiságával a nyugatnémetek minimalista megközelítését állíthatjuk szembe. A németek mindvégig az általános makrogazdasági célok (gazdasági növekedés, foglalkoztatás, álszabályozás, stb.) elérése helyezették a hangsúlyt.

Az ipari modernizáció során a legdirektebb és legkiterjedtebb beavatkozások Franciaországban történtek. A piaci mechanizmusok hatékonyságával a franciák soha nem voltak elégedettek, s adott esetben az állam helyettesítette vagy kiegészítette a piaci erőket.

Az egyes országok röpke összevetéséből látható, hogy a jövőre irányuló ipari korszerűsítési folyamatok – a múltban is gyökerező – gazdasági és politikai tényezők bonyolult halmazától függenek, ezért az egyes országok magatartásának hatékonyságára vonatkozó ítéleteknek óvatosaknak kell lenniük. A modernizációs folyamatban meghatározó szerepet betöltő nemzeti intézményekben és az intézményi megoldásokban mutatkozó különbségek sem lényeges hátrányokat, sem lényeges előnyöket nem okoztak. A francia példa is azt igazolta, hogy minden ország a maga sajátosságainak megfelelően tudott csak előbbre jutni a korszerűsítésben.

Az ipari modernizációinak vannak azonban olyan közös kulcskérdései, amelyek nem ismernek országhatárokat, és amelyekkel a '80-as években még inkább számolni kellett az említett országokban.

1. Az ipari korszerűsítés egyre nagyobb mértékben alapult a nem anyagi erőforrásokon: technológiai és kereskedelmi know-how, a magasan kvalifikált munkaerő tudása, korszerű pénzügyi ismeretek és egyéb nélkülözhetetlen szolgáltatások.
2. A technológiai haladással való gyors lépéstartás az iparvállalatok versenyképességének kulcsstényezője.
3. Az ipari modernizáció új mozgató eleme az ipari tevékenység fokozott nemzetköziesedése. Az ipari termékek és tevékenységek

egyre nagyobb hányada kerül a nemzetközi kereskedelmi forgalomba, s a termelési tényezők is egyre inkább kilépnek az országhatárok közül. A nemzetköziesedésben ma már egyaránt fontos az országok, ágazatok és vállalatok közti kapcsolatrendszer.

4. A munkanélküliek meglepő számából adódó szociális és politikai feszültségek létezése.
5. A környezetvédelem iránti növekvő társadalmi igény.
6. Egyre erőteljesebben fogalmazódott meg az az igény, hogy számolják fel a határokat az alap és az alkalmazott kutatások, a polgári és katonai kutatási szektor, a termelőszféra és az oktatási-kutatási területek között, s így a modernizáció újabb lendületet kapna.

Az ipar modernizációs folyamatában a szóban forgó országokban már hosszabb ideje komoly figyelmet fordítottak egy területre, ez pedig a kis- és közepes vállalatok szektora. Abból indultak ki – s a gyakorlat is ezt igazolta-, hogy a modern ipari szerkezet jellemzője a kis-számú nagyvállalat és a nagyszámú kis- és középvállalat. A kormányok bátorították mindenütt a kis- és közepes vállalatok alapítását, segítettek a kezdeti nehézségek leküzdésében. Ezen vállalatok gyorsan és rugalmasan tudtak alkalmazkodni az új technológiákhoz és képesek voltak új munkahelyek teremtésére.

A '80-as években több fejlett tőkés országban az állam az ipari modernizáció érdekében fokozott aktivitást mutatott. Ennek a helyzetnek azonban az a sajátossága, hogy olyan gazdaságpolitikai környezetben történt, amely általában nem kedvezett azoknak az elképzeléseknek, amelyek az állam növekvő szerepvállalását szorgalmazták. A 70-es években számos nyugati kormány tapasztalhatta a túlzott központi beavatkozásból származó hatékonyságromlást és káros morális hatásokat. A '80-as évekre már egy meglehetősen újszerű szemléletmód alakult

ki: az állam a korábbiakhoz képest mindenekelőtt a korszerűsítés súlypontjainak kijelölésében vett inkább részt. Az állam olyan gazdasági légkör megteremtésére törekedett, amelyben az ipari modernizáció feltételei javulhattak. Az említett országokban mindinkább elterjedt nézet, hogy elsősorban a műszaki fejlődés ösztönzésével lehet gyorsabban előbbre jutni, így az állam a korszerűsítésben központi elemként kezelte a kutatási-fejlesztési tevékenység serkentését.

Franciaországban és a többi iparilag fejlett országban egyértelműnek tekinthető annak megítélése, hogy a tudományos-műszaki fejlettség színvonala stratégiai fontosságú tényezője az ipari modernizációnak: nagy átfogó programokat dolgoztak ki a műszaki fejlődés előmozdítására, a technológiai előnyök megtartása vagy fokozása érdekében, illetve a technikai lemaradás behozása céljából. Az Egyesült Államok és Japán háttérbe szorította a nyugat-európai országokat, így Franciaországot is az új technológiák kifejlesztése és hasznosítása terén folyó versenyben. A nyugat-európai országok (de más országok is) a második világháború után a szénre, az olajra, az acélra és a nehézipar fejlesztésére alapozták újjáépülő gazdaságukat, és túl lassan ismerték fel, hogy milyen sikereket lehet elérni viszonylag olcsó, de fejlett technológiával előállított gyártmányokkal, főleg a mikroelektronika és a számítástechnika területén.

II.

A baloldal 1981-es hatalomra jutása után nagyon gyorsan szembe került a realitásokkal. Egyre nyilvánvalóbb módon mutatkoztak meg a francia ipar gyengeségei, s elodázhatalanná vált az ipar modernizációja.

Mitterand első elnöksége időszakának egyik legfontosabb gazdasági célkitűzése a francia ipar újjáteremtése, korszerűsítése. A gazdasági nehézségek következtében drasztikus stabilizációs intézkedésekre (a frank leértékelése, az árak és a bérek négyhónapos befagyasztása)

kényszerült szocialista vezetés számára – némi túlzással állíthatjuk – szinte ez maradt meg egyedül, mintegy kárpótlásként a korábban meghirdetett elképzelésekből.

Mitterand elnök 1984-ben az egyik országos lapnak adott interjújában² figyelemre méltó megjegyzést tett az ipar színvonalára vonatkozóan: nehéz elképzelni – fogalmazta az elnök -, hogy egy nagyjából 20 éves lemaradásban lévő francia ipar helyt tudna állni a külföldi piacon, de még a belföldi sem. Ezt az ítéletet talán túlságosan is szigorúnak találhatjuk, mindenesetre a probléma nagyságára felhívta a figyelmet. A többi fejlett ipari országgal való lépéstartás francia” nagyhatalmi kényszere” a múltban sem engedte meg és a jelenben sem engedheti meg egy olyan fontos területnek, mint az iparnak az elhanyagolását. Ezért sem hallgathatott a köztársasági elnök, s ezért vált az ipari modernizáció központi kérdéssé.

A válság leküzdésének és a modernizáció megvalósításának igénye együtt és egyszerre jelentkezett a francia társadalomban, s a teendők is összefonódtak. Egyfelől a válság még sürgetőbbé tette a korszerűsítést, (az ipar problémái még élesebben vetődtek fel, még láthatóbbakká váltak) másfelől viszont maga a korszerűsítés a válság elleni harc nélkülözhetetlen területének bizonyult.

Ugyanakkor létezik a francia modernizációnak a politikai propagandán, a napi aktualitásokon és hasznosíthatóságokon túli, a XX. századot átívelő mélyebb áramlata, vonulata, amelyet politikai állásponttól függetlenül minden francia kormánynak tudomásul kellett vennie.

Nem nagyon létezett más választás, hiszen a felgyorsult tudományos-műszaki fejlődésű XX. században, annak is utolsó harmadában a legtágabban értelmezett modernizáció állandó belső és nemzetközi átalakulást és versengést jelent nemcsak a tudományos-műszaki fejlő-

---

² Libération, 1984. május 10.

désben, hanem a társadalmi-gazdasági intézmények terén. Következésképpen a modernizálódás igényének parancsoló szükségszerűsége szinte mindig jelen van még a tudományos-műszaki fejlődésben olyan élen járó országban is, mint Franciaország. Ez állandó készenléti állapotot tételez fel a lemaradás meggátlására, illetőleg a már bekövetkezett lemaradás gyors felszámolására – az ipari szféra ennek szemléletes illusztrációja. Ebben a felfogásban a modernizáció úgy tekinthető, mint a társadalmi-gazdasági átalakulások nemzetközi rendszerében zajló komplex folyamat, amely nemzeti keretek között bontakozik ki. Hosszú távú folyamatokról van szó, amelyek a legkülönbözőbb társadalmi feltételek mellett mennek végbe, s amelyek nemcsak a technikai, technológiai fejlődésben mutatkoznak meg és az életmód és az élet minősége javulásában jelentkeznek, hanem egyidejűleg a társadalmak jobb adaptációs és problémamegoldó képességeit idézik fel az intézményi rendszer hatékonyabb működésének javulása mellett. Ugyanakkor e folyamat új társadalmi összeütközések és feszültségek forrása is egyben, amely a politikai szférával és konkrétan az iparpolitikai szférával szemben magasabb követelményeket támaszt.

Az ipari modernizáció egyik igen bonyolult velejárója, a kormányok számára igen sok fejtorést okozó következménye a munkaerő- és foglalkoztatáspolitikai, valamint az ezekből adódó szociális és politikai feszültségek kezelhetősége. A nemzetközi tapasztalatok is arra utalnak, hogy ennek sikere nélkül nem teljes a modernizáció. A szakmai továbbképzés, az új (vállalkozási) lehetőségek megjelenése az egyik oldalon, ugyanakkor a munkanélküliségből fakadó kényszerhatások a másik oldalon kiszámíthatatlan társadalmi méretű változásokat eredményeznek olyan feszültségek mellett, amelyeknek még – elvileg – tűrhetőeknek és kontrollálhatóaknak kellene lenniük a kormányzatok részéről. A francia példa is igazolja, hogy az ipari modernizációnak nemcsak nyertesei, hanem kárvallottjai is vannak – a korszerűsítés elmaradásának feltehetőleg azonban csak kárvallottjai lehetnek. A feszültségek annál nagyobbak és annál inkább tevődnek át a politikai instabilitás szférájába, minél később lépnek a korszerűsítés útjára.

A kormányzatnak az ipari vállalatok modernizálására irányuló tevékenysége jótékonyan hat vissza magára a kormányzati politikára. Az önmagát túlélő ipari struktúrák fenntartása végső soron a kormányzati politika alapjait ássa alá. Ugyanakkor a sokoldalú ipari modernizáció nemcsak gazdaság- és iparpolitikai, hanem tisztán politikai követelményeket is támaszt. A magasan képzett vezető és szakember gárda kinevelődése, az innováció befogadása feltételezi nemcsak az információk, hanem az ezeket hordozó emberek akadálytalan mozgását, sőt ennek maximális támogatását. A szabadság e területein a franciák ezúttal is példát adtak.

Ahhoz azonban, hogy a modernizációt vállalati szinten is levezényelő ipari vezetők tehetsége kibontakozhasson, felszínre törhessen, nemcsak válsághelyzetre, nemcsak a modernizáció erőteljes akarására volt szükség, hanem olyan társadalmi-politikai környezetre is, amelyben e tehetségeket sem a bürokrácia, sem pedig más nem nyomta el. A francia társadalom a '80-as években e tárgyban jól vizsgázott.

A '80-as évek Franciaországának ipari modernizációs problémái nem függetlenek a világ gazdaságban a '70-es évekkel elkezdődött jelentős változásoktól és azok hatásmechanizmusaitól. A francia ipar a világfolyamatba való bekapcsolódás miatt erőteljesen érzékelte ennek előnyeit, hátrányait egyaránt.

Az állam fokozódó szerepe az egyre éleződő és kíméletlen versenyben, különösen a válság és a stagnálás periódusaiban mindinkább arra irányult, hogy közvetlen vagy közvetett beavatkozással is biztosítsák és fejlesszék az ország versenyképességét, adott esetben tegyenek meg mindent a korszerű ipar érdekében.

Az ipari korszerűsítést támogató állami intervenciós eljárások általánossá válásához hozzájárultak a nemzetközi gazdasági életben végbement változások. Ezek közül egy eléggé összetett mozzanat különösen meghatározó volt: a nyersanyag források (mindenekelőtt az olaj) megváltozott helyzete, a technika és a technológia robbanásszerű fej-

lődése által előidézett modernizációs kényszer, valamint az ezzel együttjáró társadalmi és szociális problémák súlyosabbá válása.

III.

A francia kormányok egyre inkább beavatkoztak az ipari modernizáció érdekében. 1986. márciusáig a közvetlen beavatkozási formákat részesítették előnyben. Rekordot értek el az államosított vállalatok és a vállalatoknak nyújtott támogatások terén (a bruttó hazai termék 2,7 százaléka). 1986. márciusa után megpróbálták módosítani ezt a helyzetet a közvetett, indirekt beavatkozások javára.

Eltekintve az állami intervencionizmus és a gazdasági liberalizmus előnyeinek folytonos összehasonlíthatásától, úgy látszik – főleg a válság és a gyors műszaki-technológiai fejlesztésbeli lemaradások felszámolására -, hogy az állam szerepe mégis csak jelentős maradt. A francia tradíciókat ismerve ezen nincs is semmi csodálnivaló. E folyamat meglepő módon még az olyan liberális ipari kultúrájú országokban is érzékelhető, mint az Egyesült Államok és a volt NSZK.

E ponton célszerű utalni a kulturális körülményeikre. Egyfelől szoros összefüggés létezik a szakképzettség, a tudás, az intelligencia, az általános műveltségi szint és az ipari modernizáció előrehaladása között. Másfelől viszont, amit a francia társadalom kész és képes elfogadni, nem szükségszerűen az, amit az angol, német, amerikai vagy japán társadalom elfogad.

Tanulságos megfigyelni, hogy az ipari korszerűsítésben milyen szerep jutott eleinte az államosításoknak, majd 1986. márciusa után a reprivatizációknak. A kérdés más oldalról felvetve: a koncentráció támogatása avagy a konkurencia növelése. Azonos célok és különböző eszközök. Fabius miniszterelnökségének végén már előkészületek történtek a csendes privatizációra, bár erre már neki nem jutott ideje.

Az azonos célok, különböző eszközök szemlélet példája még: előbb politique de filieres majd politique de créneaux, s a két alkalmazási időszak között egy átmenet, vagyis a kettő együtt – s a váltás még Mauroy idejében megtörtént, itt nem kellett várni Chirac-ra, a „fordulat” majd 1986. márciusa után következett be. Jobb híján – az akkori sajtóbeli megfogalmazások nyomán – használom itt a fordulat kifejezést, de nyomatékosan idézőjelbe téve. Az 1981. májusa utáni időszakhoz képest valóban fordulat volt 1986. márciusa is, csakhogy ez már korábban bekövetkezett. Ez a fordulat teljesedett ki Fabius miniszterelnöksége alatt, amely időszakban viszont egy újabb, más jellegű – nevezhetjük másodiknak is – fordulat előkészítése kezdődött el, s ez 1986. márciusa után bontakozott ki. Tulajdonképpen Franciaország is küzd azzal az alapvető problémával, hogy a politikai ciklusok komoly zavarokat okozhatnak az ország hosszú távú ipari érdekeinek tartós figyelembe vételében. A '80-as évek ipari modernizációs folyamata valóban fordulatot idézett elő, de ez nem 1986. márciusa. 1986. márciusa csak kiindulópontja annak az időszaknak, amelynek tapasztalataiból a második, a valódi fordulatra lehet következtetni. Végeredményben az ipari modernizáció és az ezzel szorosan összefüggő kérdések kapcsán a '80-as évek vége felé már érzékelhető és igen jelentősnek tekinthető valódi fordulat ment végbe, amelyet főleg a hagyományos értelemben vett jobb- és baloldal közötti ellentét, szembenállás enyhülése jelez az ipar helyzetének megítélésében.

A Chirac-kormány a gazdaság erőteljes liberalizálása mellett szállt síkra, s ez valóban fordulat volt, de csak 1981-hez képest. Chirac jövetelével nem fordulatszerű váltás következett be, hiszen 1986. márciusa után csak tovább erősödött az a liberalizálási tendencia, ami pár éve már megindult.

A modernizációs intézkedések értékét úgy tűnik egyre kevésbé lehet megítélni a megtett lépések intervencionista vagy liberális jellegéből. Abból lehet inkább következtetni, ítéletet alkotni, hogy mennyire feleltek meg a döntések, intézkedések a valóságos körülményeknek, és az

adott probléma konkrét megoldásához milyen eszközök, kapacitások mozgósíthatók, illetve állnak rendelkezésre.

Ezzel természetesen nem lehet összemenni az 1986. márciusa előtti és utáni különbségeket, különbözőségeket, de a modernizáció „konszenzust teremtő ereje” ez alkalommal is megmutatkozott. Az nyilvánvaló, hogy a szocialisták számára – már csak hagyományosan is – az államosításoknak a modernizációval egybe kellett esni, sőt azt elő kellett segítenie. (Igaz, hogy ezt néha utólag jelentették ki.) Ugyanakkor viszont a liberálisok fel akarták számolni az államosításokat, jóllehet a modernizációról ők sem mondhattak le. A szocialisták az államosított vállalatok révén profitnövekedésre számítottak, sürgették az ipari modernizáció lehetőségeit, amelyeknek az államosítások is mozgatóivá váltak. A liberálisok ezzel szemben az irányítási gyengeséget hozták fel vádként, rámutattak a Renault deficitjére, s figyelemztettek a döntéshozatali bürokrácia eluralkodásában rejlő veszélyekre.

Az ipari modernizáció érdekei valóban konszenzus felé terelték a különböző kormányokat 1986. márciusa előtt és után – valóban igaz volt Fabius találó megjegyzése: az ipar nem baloldali és nem jobboldali. A következő érdekes tendencia rajzolódott ki: 1983. után a szocialisták a közvetlen állami beavatkozások nagy részéről az ismert körülmények között lemondtak, másfelől viszont a Chirac-kormány hatalomra kerülése után 6 milliárd frankos segítséget adott a vasiparnak és 2 milliárdot a Renaultnak. Továbbá: jóllehet a szocialisták mindig is kritikusan viszonyultak a privatizációhoz, mégis Mitterand 1988-as újraválasztása után nem volt szó többé a renacionalizálásról (sem az újra- és sem a visszaállamosításról). Igen figyelemreméltó elem. Vagyis fontosabb volt a stabilizáció, mint a különböző módokon indokolt (vagy indokolatlan) változtatgatás (nationalisation, dénationalisation, renationalisation, privatisation, reprivatisation), amely komoly, kiszámíthatatlan – esetenként – súlyos következményekkel járt, járhatott.

Az ipari modernizáció objektív okokból végbemenő folyamata közvetlenül nem politikai vagy ideológiai kérdés, de azzá válik, mihelyt a különböző politikai erők és ideológiai eszmeáramlatok a maguk célja, érdeke és értékrendje szerint kezdik értelmezni és felhasználni. Az ipari korszerűsítés azonban annyira sürgető, nagy horderejű, össznemzeti ügyé nőtte ki magát, hogy nem engedhették meg egyik oldalról sem a túlzásba vitt, fölösleges, időtrabló álvitákat. Az idő sürgetett, s a szükséges nemzeti egyetértés a francia ipar helyzetét illetően a 80-as évek végére kialakulni látszott.

Irodalom

1. **Barou, Y – Keiser:** Les grandes économies. Etats – Unis, Japon, Allemagne Fédérale, France, Royaume Uni, Italie. Seuil. Paris, 1984.
2. **Capul, J – Meurs, D.:** Les grandes questions de l'économie française. Nathan, Paris, 1988.
3. **Fabius, L.:** Le coeur du futur. Calmann-Lévy: Paris, 1985.
4. **Généreux, J.:** (sous la direction de) Enjeux du monde. Panorama économique mondial. Hachette, Paris, 1988.
5. **Goguel, F.:** Modernisation économique et comportement politique. A. Colin. Paris, 1969.
6. **Gronier, A.:** – M.. La productivité. Progres social ou source de chômage? Hatier. Paris, 1987.
7. **Jeanneney, J.:**-M.. (sous la direction de) L'économie française depuis 1967. La traversée des turbulences mondiales. Seuil. Paris, 1989.
8. **RAMSES:** Rapport de l'IFRI. Dunod. Paris, 1989. (RAMSES= Rapport Annuel Mondial sur le Système économique et les Stratégies; IFRI= Institut Français des Relations Internationales)
9. **Desaignes, B.:** Le rang de la France a-t-il changé (1870-1970) Evolution de la position internationale de la France. Revue d'économie politique 1985. N5.

A szedés a Társadalomkutató- és Előrejelző Intézetben készült.
A szedést Bosnyákovits Józsefné készítette,
a tördelés Kocsis Gábor munkája.
A nyomtatás 1994. augusztusában készült

Ára: 102.– Ft